

کشف هدف و مقصد سوره

بر پایه‌ی ایده‌ی «ساختار هندسی سوره در قرآن»

اشرف حمیدی

پژوهش‌گر حوزه قرآن و حدیث

اشاره

در تقسیمات قرآنی، سوره بیشترین اهمیت را دارد، چرا که خداوند تمام انسان‌ها را برای آوردن یک سوره به مبارزه (تحدی) فراخوانده است (آیه ۲۳ از سوره «بقره» و آیه ۳۸ از سوره «یس»)، در حالی که درباره تحدی کمتر از سوره، ادعای عجز نشده است. به راستی، سوره چه ویژگی یا مشخصاتی دارد که خداوند برای تحدی با مخالفان، آوردن مانند آن را، حتی در حد سوره کوثر (حاوی سه آیه)، مطالبه کرده است؟ آیا دلیل آن نمی‌تواند این باشد که چپینش آیات درون سوره‌ها، حکیمانه و برای غرضی خاص است؟ روایات، عالمان دینی، مفسران و پژوهش‌گران بسیاری در تأیید این نظر اظهار داشته‌اند که امکان ندارد سوره‌ای از کتاب هدایت حکمتی داشته باشد، اما آیات آن در راستای تحقق آن حکمت، نقشی ایفا نکنند. بر این اساس می‌توان اقرار داشت که سوره مجموعه‌ای هدفمند و منسجم است (بصیری و شریعتی، ۱۳۹۲: ۱۰۲-۸۵).

ارتباط آیات و ساختار هندسی سوره در قرآن

درباره ارتباط آیات الهی یک سوره در قرآن دیدگاه‌های متفاوتی مطرح است که می‌توان آن‌ها

را در یک دسته‌بندی به قرار زیر ارائه کرد: دیدگاه اول: تناسب فقط بین آیاتی است که در یک مرحله نازل شده‌اند؛ دیدگاه دوم: آیات هم‌جوار با یکدیگر ارتباط دارند؛ دیدگاه سوم: هر سوره مشتمل بر چند موضوع جداگانه است؛ دیدگاه چهارم: هر سوره یک جامعیت واحد دارد (خامه‌گر، ۱۳۹۵: ۳۸-۱۳).
نگرش جامع‌گرایانه به سوره‌ها که به ساختارمندی آیات اذعان و ایده «ساختار هندسی سوره در قرآن» به آن ارجاع دارد، مورد توجه نگارنده بوده و بر همین اساس دیدگاه چهارم (هر سوره یک جامعیت واحد دارد) را پذیرفته و محور مطالعه خود قرار داده است. از نظر تاریخی، طرح ایده ساختار هندسی سوره در قرآن، یکی از نتایج اعتقاد به ارتباط و تناسب آیات (ساختارمندی آیات) است و ارتباط آن‌ها را براساس یک محور اصلی و غرض واحد در سوره تفسیر و تبیین می‌کند (همان، ص ۲۳). «تفسیر ساختاری قرآن» بر پذیرش ایده «ساختار هندسی سوره» در قرآن مبتنی است. تعبیر مذکور از زاویه دید **دکتر عبدالله محمود شحاته** چنین تبیین شده است: باید پیام سوره‌ها را اساس فهم آیات آن تلقی کرد و این معنا مبین مفهوم «وحدت موضوعی» در سوره‌های قرآن است. لذا موضوع سوره باید به عنوان مدار و محور فهم آیات باشد، چرا که آیات حول همان موضوع نازل شده‌اند (شحاته، ۱۳۶۹: ۲۷).

مفسران برای فهم معنا و کشف غرض سوره‌ها روش‌هایی را به کار گرفته‌اند. عنوان‌های برخی از این روش‌ها عبارت‌اند از: شأن نزول آیات و سوره، مکی یا مدنی بودن آیات و سوره، واژه‌های کلیدی سوره، فضائل و خواص سوره، اسم سوره، سیاق سوره، آیات آغازین و پایانی سوره، اسماء‌الحسنی در سوره، حروف مقطعه در سوره، تناسب سوره‌های هم‌جوار، قصه‌های قرآن و اغراض سوره‌ها، آهنگ انتهایی آیات در سوره و سوره‌های مشابه. در همین جا یادآوری دو نکته ضروری است. اول آنکه مجموع ابزار و روش‌ها در کشف غرض اصلی سوره، همواره یک نقطه مشخص واحد را نشانه می‌روند و دوم آنکه موضوع اصلی سوره‌های قرآن کشف کردنی است و نه وضع کردنی. این اصل مبین این واقعیت است که این‌طور نیست که مفسر به سلیقه خود موضوعی را به سوره نسبت دهد و تلاش کند آیات سوره را به هر روش ممکن و متصور به موضوع فرضی خود مرتبط نشان دهد (خامه‌گر، ۱۳۹۵: ۲۵۵-۱۴۵).

وحدت جامع و روح کلی هر سوره از نگاه سیدقطب این‌گونه بیان شده است: «تسلسل معنوی موجود بین اغراض و سیاق آیات و تناسب آن‌ها در امر انتقال از غرضی به غرض دیگر، از جمله هماهنگی‌های هنری در قرآن به شمار می‌رود» (سید قطب، ۱۳۸۶ق: ۹۵). وی همچنین معتقد است، هر سوره از وجود مستقل و شخصیت جداگانه‌ای برخوردار است که گویا جان در تن دارد. هر سوره حداقل از یک موضوع اساسی که حول محور ویژه‌ای چرخش دارد، تشکیل شده است. همچنین، هر سوره فضای خاص خود را دارد که بر موضوع یا موضوعات داخل آن سایه افکنده است و روند سوره را به گونه‌ای سامان می‌دهد که دربرگیرنده موضوع یا موضوعات مذکور از زاویه یا زاویه‌های معینی باشد. در این فضا، بین اجزای سوره هم‌خوانی و هماهنگی ویژه‌ای پدید می‌آید (همان، ص ۵۳).

محمد عبده در تفسیر خود، ضمن طرح ایده وحدت موضوعی در سوره‌های قرآن، بر این نظر است که: «فهم هدف هر سوره به مفسر کمک می‌کند به‌طور دقیق به مقاصد سوره دست پیدا کند و به معانی آیه‌های آن نزدیک شود». **رشید رضا**، شاگرد وی، نیز در تفسیر المنار این دیدگاه استاد خود را به خوبی بیان کرده است (معرفت، ۱۳۷۸: ۴۰۷).

علامه طباطبایی نیز تأکید دارد که هر سوره تنها مجموعه‌ای از آیات پراکنده نیست، بلکه نوعی وحدت فراگیر بر هر سوره سلطه دارد و بیانگر پیوستگی آیات در آن است. به همین سبب، خداوند هر دسته از آیات را جدا از دسته دیگر قرار داده و عنوان سوره را برای آن مقرر فرموده و هر کدام را نیز

به نامی خوانده است. از نظر علامه، هر سوره برای بیان هدف و مقصدی ویژه نازل شده است که سوره جز با پایان یافتن آن هدف و رسیدن به آن مقصد، پایان نمی‌پذیرد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱: ۱۴).

معرفی اجمالی سوره قلم

سوره قلم شصت و هشتمین سوره در ترتیب مصحف شریف است و براساس برخی روایات مرتبط با ترتیب نزول، دومین سوره پس از سوره علق نازل شده است (معرفت، ۱۴۱۵، ج ۱: ۱۳۳). این سوره پس از ایراد تهمت‌های ناروا به پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه و آله و سلم) توسط مشرکان، به ویژه پس از آنکه ایشان را مجنون خواندند، نازل شده است. سوره قلم مشتمل بر ۵۲ آیه است و از جمله آن دسته از سوره‌های قرآن به شمار می‌رود که با حروف مقطعه شروع شده‌اند. سوره قلم مکی است.^۱

کشف هدف و مقصد سوره قلم بر اساس نام آن

قلم و کارکرد آن و توانایی نوشتن، از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی به‌شمار می‌رود. خداوند به این واسطه بشر را هدایت و معانی نهفته در اعماق دل‌ها را ضبط کرده است. انسان به وسیله قلم و توانایی نوشتن قادر است هر حادثه‌ای را که در پس بعد زمان و مکان قرار گرفته است، نزد خود حاضر سازد. قلم و نوشتن، در عظمت، از کلام کم ندارد (طباطبایی، ۱۴۳۰، ج ۱: ۶۱۶). تفسیر نور درباره قلم و سوگند به آن در سوره، اظهار می‌دارد: نقش قلم از نقش زبان، شمشیر، درهم و دینار، شهرت و فرزند بیشتر است. زیرا قلم تجربه قرن‌ها را به هم منتقل می‌کند و فرهنگ را رشد می‌دهد. با قلم می‌توان افراد را خواب یا بیدار کرد. ملتی را می‌توان با قلم عزیز یا ذلیل کرد. قلم یک فریاد ساکت است. قلم سند رسمی است. قلم گزارشگر تاریخ است. سوگند به قلم، نشانه فرهنگ و تمدن است. تکیه بر قلم، تکیه بر سند و استدلال است (قرآنتی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۱۶۸).

در میان تمام صداها، سه صدا امتیاز دارد. صدای قلم دانشمندان، صدای پای مجاهدان و صدای چرخ ریسندگان. امتیازی عزیز است که علم، قدرت و اقتصادش پویا باشد. اگر بخواهیم امروز این صداها را نقل کنیم، باید بگوییم: صدای چاپخانه، توپخانه و کارخانه یا همان قدرت فرهنگی، نظامی و اقتصادی (همان، ص ۱۶۹). واژه قلم تنها یک‌بار در سوره علق و بار دیگر در همین سوره که با همین اسم نیز

قلم و کارکرد آن و توانایی نوشتن، از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی به‌شمار می‌رود. خداوند به این واسطه بشر را هدایت و معانی نهفته در اعماق دل‌ها را ضبط کرده است.

کشف هدف و مقصد سوره قلم بر اساس کاربرد حرف مقطعه «ن» در آن

حروف مقطعه قرآن همواره اسرارآمیز محسوب شده و مفسران برای آن‌ها معانی و تفسیرهای متنوع و متعددی ذکر کرده‌اند. علامه طباطبایی معتقد هستند اگر کسی به سوره‌هایی که سرآغازشان یکی است، یعنی با حروف مقطعه مشابه مانند «الم» آغاز شده‌اند دقت کند، خواهد دید که این سوره‌ها از نظر مضمون به هم شباهت دارند و سیاقشان یک سیاق است، به طوری که شباهت بین آن‌ها در سایر سوره‌ها دیده نمی‌شود. اهل سنت روایتی از امام علی (علیه‌السلام) نقل کرده‌اند که می‌فرمایند: «برای هر کتابی نقاط برجسته و چکیده‌ای است و چکیده قرآن حروف مقطعه است» (خامه‌گر، ۱۳۹۵: ۲۰۸).

این احتمال رابطه مستقیمی با نظریه «ساختار هندسی سوره» در قرآن دارد. همان‌طور که ملاحظه شد، براساس این دیدگاه، مضمون سوره‌هایی که با حروف مقطعه شروع شده‌اند، به یکدیگر شبیه هستند و در سوره‌هایی که حروف مقطعه آن‌ها از یک نوع است، شباهت بیشتر و اغراض کاملاً به هم نزدیک‌اند. تحقیقی در این باره به این نتیجه دست یافته است که سوره‌های آغاز شده با حروف مقطعه سه مشخصه اصلی دارند (همان، ص ۲۰۹). این سه ویژگی عبارت‌اند از: ۱. غالباً در اولین آیه این سوره‌ها به نزول کتاب، قرآن، وحی و تلاوت آیات اشاره شده است؛ ۲. مقدمه سوره، اعراض، ناباوری و تکذیب بیشتر مردم را نشان می‌دهد؛ ۳. مخاطب سوره شخص پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه و آله و سلم) است.

در بیشتر ۲۹ سوره‌ای که با حروف مقطعه شروع شده‌اند، تجربه رسالت یک یا چند تن از رسولان گذشته یادآوری شده است تا پیامبر اکرم (صلوات الله علیه و آله) با مشاهده اعراض و تکذیب مردم و صبر و شکیبایی رسولان در برابر آن، از پیروزی و توفیق نهایی پیامبران و پیروان ایشان آگاهی یابد و در برابر مشکلات پیش رو صابر و استوار شود. سوره قلم در آیه ۱ خود با حرف مقطعه «ن» آغاز شده است. بر پایه یافته فوق، مشاهده می‌شود که در اولین آیه این سوره به کتاب (قلم و نگارش) اشاره شده است. آیات قابل توجهی از این سوره، مانند سایر سوره‌هایی که با حروف مقطعه شروع می‌شوند، درباره جریبان تکذیب رسول خدا و خصلت‌های دروغ‌زنان است. مخاطب این سوره نیز مانند آن سوره‌ها شخص پیامبر است. در این سوره نیز به داستان همدم ماهی (که اشاره به پیامبر خدا یونس دارد) پرداخته شده است و نصرت و لطف الهی

خوانده شده، آورده شده است. شاید بتوان گفت که خداوند با اشاره به دو نعمت خلق و قلم در اولین سوره نازل شده (علق) و تأکید بر نعمت قلم در دومین سوره و نامیدن آن به همین عنوان، بعد از خلق انسان، اندیشه او را یادآور شده است؛ زیرا قلم آشکارکننده اندیشه است. اندیشه، خود شاهرگ عظیم خلقت و بزرگ‌ترین نشانه ربوبیت خالق است (کوهی گونیانی، ۱۳۹۲: ۹).

سوره علق گواه این واقعیت است که انسان با مستغنا دیدن خویش، طغیان خواهد کرد و چون این واقعیت را پس از تعلیم انسان به واسطه قلم و تعلیم آنچه نمی‌داند بیان کرده است، به نظر می‌رسد قلم به‌عنوان وسیله آگاهی و تعلیم، نقش بسزایی در هدایت انسان و احتراز وی از طغیان، توجه به ناتوانی و ضعف ذاتی خویش و نیز آگاه شدن او به آثار پروردگار در عالم و خواندن اسم رب (تدبیرکننده هستی) ایفا می‌کند. در سوره قلم نیز بر این موارد و در نهایت سلطه و پیروزی حق و حقیقت اشاره و تأکید شده است. بر همین اساس، شواهد موجود در سوره، از وجود رابطه معنا‌داری بین قلم و سرکوب طغیانگری انسان و پیروزی نهایی حق، حکایت دارد (خامه‌گر، ۱۳۹۵: ۳۶۹ و ۳۶۸).

کشف هدف و مقصد سوره قلم بر پایه ذکر اسماء الحسنی در آن

در سوره قلم، از میان اسماء الهی، تنها «رب» ذکر شده است. رب ۱۰ بار به صورت مضاف با ضمایر مختلف به کار رفته است. در آیات ۲، ۱۹ و ۴۸، رب یک مرتبه در هر آیه یک مرتبه و در آیه ۷، رب یک مرتبه، در آیات ۴۹ و ۵۰، به ترتیب ربه و ربه در هر آیه یک مرتبه، در آیه ۲۹، ربا یک مرتبه و در آیه ۳۲، ربا و ربا، به ترتیب هر کدام یک مرتبه و در آیه ۳۴، ربه یک مرتبه به کار رفته است. این کاربرد انحصاری معنای خاصی را درباره تأکید سوره بر موضوع ربوبیت افاده میکند. تمرکز سوره روی این موضوع کلیدی، نشان‌دهنده رابطه اعتقاد به انحصار ربوبیت در خداوند، با اهداف و مقاصد سوره است (خامه‌گر، ۱۳۹۵: ۳۶۹).

هرگونه اراده‌ای در برابر اراده الهی محکوم به شکست و ناکامی است. سنت‌ها و مشیت الهی و در حقیقت «ربوبیت تامه الهی» اقتضا می‌کند که چنین باشد. این تعداد و سطح کاربرد «رب» در سوره قلم، خود می‌تواند بیانگر و رمز تأکید بر ناکامی دشمنان پیامبر و گواهی‌دهنده پیروزی و توفیق رسول اکرم (صلوات الله علیه و آله) در ابلاغ رسالتش باشد.

هر گونه اراده‌ای در برابر اراده الهی محکوم به شکست و ناکامی است. سنت‌ها و مشیت الهی و در واقع «ربوبیت تامه الهی» اقتضا می‌کند که چنین باشد. این تعداد و سطح کاربرد «رب» در سوره قلم خود می‌تواند بیانگر و رمز تأکید بر ناکامی دشمنان پیامبر و گواهی‌دهنده پیروزی و توفیق رسول اکرم (صلوات الله علیه و آله) در ابلاغ رسالتش باشد

درباره وی یادآوری شده است. با این اوصاف می‌توان افتتاح سوره قلم با حرف مقطعه «ن» را شاهدی بر این معنا گرفت که این سوره نیز در صدد دفاع از پیامبر و اثبات حقانیت دعوت آن حضرت است.

کشف هدف و مقصد سوره قلم بر اساس آیات آغازین و آیات پایانی

آیات ابتدایی و انتهایی هر سوره در کشف غرض اصلی سوره نقشی بسزایی دارند. پروردگار در آیات آغازین سوره قلم، تهمت جنون از پیامبر را نفی می‌کند و به ایشان می‌فرماید تو به برکت نعمتی که به تو ارزانی داشته شده است (قرآن) مجنون نیستی، بلکه خود منبع عقل، علم و اخلاق هستی و این تویی که نهضت علم و عقل را موجب خواهی بود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ج ۲۴: ۳۸۰-۳۷۸). دیگر مفسران، نعمت مورد اشاره در آیه ۲ را نعمت نبوت، فصاحت بیان، عقل کامل یا برائت آن جناب از هر عیب، و اتصافش به هر صفت پسندیده دانسته‌اند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۹: ۶۱۷).

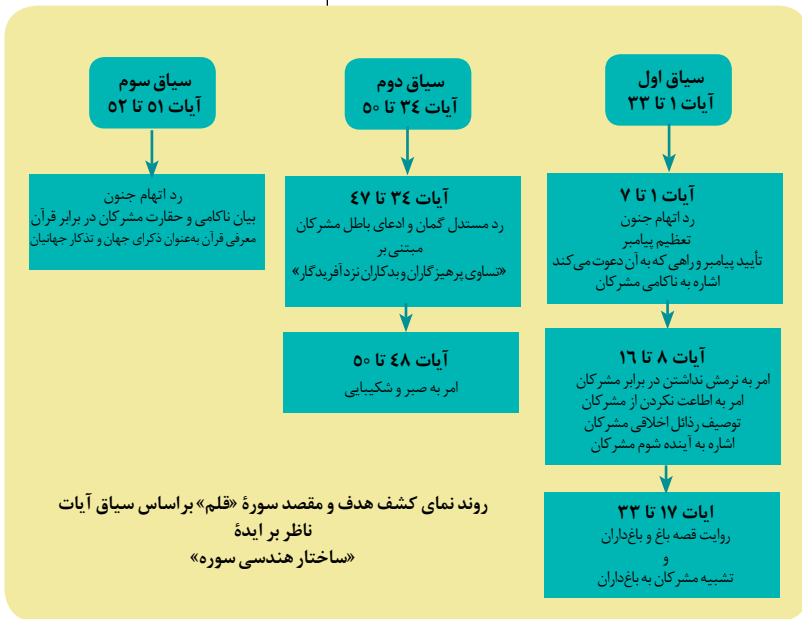
آیات پایانی سوره قلم نیز به ناکامی دروغ‌زنان گمراه (مشركان) اشاره کرده و بار دیگر اتهامات واهی آنان را درباره مجنون بودن پیامبر رد می‌کند و بر حقانیت قرآن و رسالت پیامبر مهر تأیید می‌زند. با توجه به این هماهنگی معنادار آیات آغازین و پایانی سوره قلم، می‌توان اظهار داشت که بیان پیشاپیش ناکامی مشركان و رد اتهامات و ادعاهای باطل ایشان نسبت به پیامبر و بشارت پیروزی نهایی ایشان به برکت نعمت و معجزه‌های مانند قرآن که آن را ذکرای جهان و جهانیان می‌خواند، غرض اصلی و موضوع محوری این سوره به شمار می‌رود.

کشف هدف و مقصد سوره قلم بر پایه سیاق آیات آن

بر پایه فهرستی که در ارتباط با محدوده سیاق‌ها، یا به عبارت دیگر واحدهای موضوعی ۵۵۵ گانه (رکوعات قرآنی)، براساس یک تحقیق جامع از روی کتاب «لوقوف» سجاوندی تدارک دیده شده است، سوره قلم دو سیاق (آیات ۱ تا ۳۳ و آیات ۳۴ تا ۵۲) شناخته شده دارد. البته دسته‌بندی جزئی‌تری نیز در این باره قابل تصور است (الهی‌زاده، ۱۳۹۵: ۲۰۵) که نکات و دریافت‌های حاصل از تدبر در سوره و آیات آن را بر اساس این دسته‌بندی می‌توان در قالب یک جدول نمایش داد. (رجوع شود به جدول صفحه ۶۰)

بررسی آیات سوره قلم در قالب این سه سیاق و زیردسته‌های مرتبط نشان می‌دهد که جهت هدایت کلی این سوره، همانا رد مستدل اتهام

دشمنان دروغ‌زن و گمراه پیامبر (که ایشان را دیوانه می‌خواندند) و نیز بشارت دادن به توفیق ایشان در امر رسالت و یادآوری سرانجام نامیمون دروغ‌زنان گمراه است. یافته‌های این مطالعه در قالب نمودار زیر قابل عرضه و نمایش است.

قصد و هدف سوره قلم

رد اتهام جنون نسبت داده شده به پیامبر(ص)، بشارت به پیروزی نهایی ایشان و ناکامی مشركان در برابر قرآن

نتیجه‌گیری

براساس روش‌هایی که مفسران برای فهم معنا و کشف هدف و مقصد سوره‌ها به کار گرفته و می‌گیرند، سوره قلم واکاوی و در آن تدبر شد. از میان این روش‌ها، مواردی چون نام سوره، اسماءالحسنی در سوره، حروف مقطعه در سوره، آیات آغازین و پایانی سوره و به‌ویژه بررسی سوره بر پایه سیاق آیات، مورد توجه نگارنده بودند که همگی براساس ایده «ساختار هندسی سوره»، یافته نهایی درباره موضوع محوری سوره قلم را تأیید و تأکید کردند. یافته مطالعه حکایت از این دارد که جهت هدایتی سوره قلم و موضوع محوری آن، که ساختار سوره بر پایه تفهیم آن چینش و استوار شده است، بشارت به پیروزی نهایی و توفیق پیامبر در ابلاغ رسالت و ناکامی دشمنان گمراه (مشركان) ایشان است. این بشارت همراه با رد محکم و مستدل نسبت تهمت واهی جنون مشركان به پیامبر صورت پذیرفته و برخوردار پیامبر از نعمت و معجزه قرآن را مایه ناکامی دشمنان دانسته و در نهایت، کلام الهی را ذکرای جهان و تذکاری برای جهانیان خطاب کرده است.

بررسی آیات سوره قلم در قالب این سه سیاق و زیردسته‌های مرتبط نشان می‌دهد که جهت هدایت کلی این سوره، همانا رد مستدل اتهام دشمنان دروغ‌زن و گمراه پیامبر (که ایشان را مجنون می‌خواندند) و نیز بشارت دادن به توفیق ایشان در امر رسالت و یادآوری سرانجام نامیمون دروغ‌زنان گمراه است

نکات و دریافت‌ها از سیاق‌های سوره

سیاق اول دسته اول - آیات ۱ تا ۷	رد محکم، متقن و صریح اتهامات مشرکان و کافران با ایراد سوگند به قلم و آنچه در قالب سطور ظاهر می‌سازد.
	تقویت اراده فرستاده خود با یادآوری نعمت قرآن و نوید بی‌انقطاع بودن پاداش وی
	تعظیم پیامبر با یادآوری خلق بزرگ و برجسته ایشان
	بشارت به پیروزی حق و آشکار شدن حقیقت
سیاق اول دسته دوم - آیات ۸ تا ۱۶	بشارت به آشکار شدن بطلان ادعاهای دشمنان و به دنبال آن ناکامی آنان
	تأیید پیامبر و اینکه او در مسیر درست قرار دارد و دشمنان او هستند که در گمراهی به سر می‌برند.
	دروغ‌زن دانستن دشمنان پیامبر و پرهیز دادن او از پیروی از آنان
	اشاره به تلاش دشمنان برای به سازش کشاندن پیامبر از طریق نرمش در اینجا انعطاف و نرمش پیامبر به معنی بی‌توجهی به بخشی از فرمان‌های خدا، در راستای میل و خواسته دشمنان است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ج ۲۴: ۳۹۰).
سیاق اول دسته سوم - آیات ۱۷ تا ۳۳	معرفی چهره واقعی دشمنان پیامبر با شمردن صفات اخلاقی و رفتاری زشتی که به آن‌ها آلوده‌اند (ردایل اخلاقی) هر یک از این صفات به تنهایی می‌تواند مانع اطاعت و تبعیت از اهلس باشد.
	ادعان صریح به غفلت، غرور و گمراهی دشمنان دروغ‌زن پیامبر
	بیان دلایل گرفتاری دشمنان پیامبر در وادی غفلت، غرور و گمراهی (تعلق خاطر متوهمانه و تفاخر احمقانه آنان به ثروت و فرزندان)
	اشاره به ادعای دروغ دشمنان (نسبت دادن آیات الهی به افسانه‌های پیشینیان) که از عجز و ضعف و گرفتاری آنان در وادی غفلت، غرور و گمراهی ناشی شده است. بشارت به پیروزی حق و آشکار شدن حقیقت و ناکامی دشمنان پیامبر
سیاق اول دسته سوم - آیات ۳۳ تا ۴۳	برای فهم بهتر موضوع ناکامی دشمنان گمراه پیامبر، از اسلوب داستان‌گویی بهره برده و داستانی راست (حقیقی) مرتبط با موضوع سوره نقل کرده است. با ذکر قصه باغ، در واقع دروغ‌زنان و دشمنان گمراه پیامبر را انداز داده و آنان را به صاحبان باغ تشبیه کرده و حتمی بودن عذاب این دنیایی آنان را گواهی داده است. داشتن مال و فرزند را یکی از عوامل غرور و غفلت و در پی آن طغیان دانسته و در واقع همگان از جمله دروغ‌زنان گمراه را نسبت به آن متذکر شده است. این واقعیت را که تنعم انسان ابتلا و آزمایش خداوند است، به صراحت گوشزد کرده است. بر بزرگ‌تر و سخت‌تر بودن عذاب آخرت نسبت به عذاب این دنیا تأکید کرده و آگاهی داده است.
	یادآوری پاداش پرهیزکاران در آخرت
	تصریح به اینکه تسلیم‌شدگان در برابر اوامر الهی با بدکاران مساوی نیستند.
	رد مستدل توهم دشمنان گمراه پیامبر که خیال می‌کردند با وجود گمراهی و نپذیرفتن حقیقت و تسلیم نشدن در برابر اوامر الهی، در آخرت همچنان متمتع هستند. توصیف ذلت دروغ‌زنان و کافران در آخرت
سیاق دوم دسته اول - آیات ۴۴ تا ۴۷	ادعان به اینکه دروغ‌زنان کافر مهلت داده شده‌اند و آنان در این بستر زمانی بر اثر لجاجت و نادانی، روزه روز و آن به آن در دام غفلت گرفتارتر خواهند بود تا در آخرت آثار اعمال ناشایست خود را ببینند (سنت الهی استدرج)
	توصیه پیامبر به صبر تا فرا رسیدن زمان عذاب دشمنان گمراه ایشان
	آیات این دسته یک بازپرسی کامل از دشمنان دروغ‌زن و گمراه پیامبر به حساب می‌آید.
	توصیه به پیامبر در مورد صبر و پرهیز دادن وی از شتابزدگی در درخواست عذاب برای دروغ‌زنان و دشمنان گمراه با یادآوری داستان همد ماهی (یونس)
سیاق سوم دسته دوم - آیات ۴۸ تا ۵۰	یادآوری لطف و نصرت خداوند نسبت به فرستادگان و رسولانش
	تأکید دوباره بر ناکامی دشمنان و پیروزی و توفیق دوستان خداوند (در اینجا برگزیدگان و رسولان الهی)
	رد دوباره اتهام دشمنان دروغ‌زن و گمراه پیامبر که در آغاز سوره به آن پرداخته شده است.
	تذکر و ذکرای جهان و جهانیان خواندن کتاب الهی (قرآن)

پی‌نوشت‌ها

۱. سیاق نوعی ویژگی واژگان یا عبارات و یا سخن است که بر اثر همراه بودن آن‌ها با کلمه‌ها و جمله‌های دیگر به وجود می‌آید (بابایی و دیگران، ۱۳۸۸: ۱۲۰).

۲. حسن و عکرمه و عطاء گویند که این سوره مکی است. ابن عباس و قتاده گفته‌اند از اولش تا آیه ۱۶ مکی و ما بعدش تا آیه ۳۳ مدنی و ما بعدش تا آیه ۴۷ مکی و ما بعدش تا آخر سوره مدنی است (دانشنامه اسلامی: صفحه درباره سوره قلم).

منابع

- قرآن کریم، ترجمه محمد مهدی فولادوند- پارس قرآن: <http://parsquran.com>
- دانشنامه اسلامی، مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل‌ال بیت (علیهم‌السلام) <http://wiki.ahlolbait.com>
- الهی‌زاده، محمدحسین (۱۳۹۵ ش). **درسنامه تدبیر در قرآن (موسسات تا مجادله)**. مؤسسه فرهنگی تدبیر در قرآن و سیره، مشهد.
- بابایی، علی‌اکبر و عزیزی کیا، غلامعلی و روحانی‌راد، مجتبی (۱۳۸۸ ش). **روش‌شناسی تفسیر قرآن**. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تهران.
- بصری، حمیدرضا و شریعتی، مینا (۱۳۹۲ ش). «انسجام و هدفمندی سوره‌های قرآن»، *سراج منیر*، شماره ۱۰، ۶. خامه‌گر، محمد (۱۳۹۵ ش). **ساختار هندسی سوره‌های قرآن کریم**. چاپ و نشر بین‌الملل، تهران.
- سیدبن قطب (۱۳۸۶ ق). **فی ظلال القرآن**. دارالحیة التراث العربی، بیروت.
- شحاته، عبدالله محمود (۱۳۶۹ ش). **درآمدی بر تحقیق در اهداف و مقاصد سوره‌ها**. ترجمه محمدباقر حجتی. نشر فرهنگ اسلامی، تهران.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴ ش). **ترجمه تفسیر المیزان**. ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم.
- قرآنی، محسن (۱۳۷۸ ش). **تفسیر نور**. مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- کوهی گونبانی، قمر (۱۳۹۲ ش). «آموزه توحید ربوبی در سوره قلم». *مطالعات تفسیری*، سال ۴، شماره ۱۴.
- معرفت، محمدهادی (۱۴۱۵ ق). **التمهید فی علوم القرآن**. مؤسسه النشر الاسلامی، قم.
- قرآنی، مؤسسه التمهید، قم.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷ ش). **تفسیر نمونه**. دارالکتب الاسلامیه، قم.